

ЗАВОДНА Аліна

*(здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
курсант 2 курсу 3 групи Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна)*

(Науковий керівник: ІВАНОВА Ганна

*доктор юридичних наук, доцент
доцент кафедри військового права Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна)*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МОЖЛИВІ ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

В сучасних реаліях, на жаль як і протягом всієї попередньої історії людства, збройні конфлікти продовжують відбуватися не зважаючи на гуманну спрямованість означення війни як забороненого способу вирішення міждержавних суперечок. Так, статтею 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй 1945р. передбачено, що «Усі Члени вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир та безпеку і справедливість», а також що « Усі Члени утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності, або політичної незалежності будь-якої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй» [1].

Ведення боротьби під час збройних конфліктів постійно зазнає трансформації, що обумовлено удосконаленням технологій. Серед таких змін суттєвого значення набуло використання безпілотних літальних апаратів (далі - БПЛА), що стали особливою невід'ємною частиною сучасних збройних конфліктів. Використання таких засобів збройної боротьби поставило перед

міжнародною спільнотою нові виклики щодо забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права (далі - МГП).

При цьому необхідно підкреслити, що незалежно від технічного розвитку застосовуваної зброї положення МГП щодо дотримання таких принципів як гуманність, розрізнення та пропорційності залишаються незмінними, а порушення вказаних принципів при застосуванні нових засобів ведення збройної боротьби мають кваліфікуватися так само як і порушення при застосуванні інших засобів.

Важливого значення за таких умов набуває питання визначення правових засад відповідальності за можливі порушення норм МГП при застосуванні БПЛА. З цією метою необхідно проаналізувати положення основних міжнародних договорів, пактів і конвенцій, а також норми національного законодавства, які регулюють відповідальність за воєнні злочини та порушення правил ведення війни.

Перш за все слід зазначити, що БПЛА розрізняють за метою використання на бойові та БПЛА забезпечення. Перші призначені для ураження цілей і відбувається це шляхом наведення літального апарату на мету і потім підриву бойової частини, якою він споряджений. БПЛА забезпечення в свою чергу поділяються на розвідувальні і транспортні та цільові. Розвідувальні дрони застосовуються для отримання розвідувальних даних, а саме інформації про наземні, повітряні, морські цілі, місцевість, метеорологію. Транспортні в свою чергу призначені для транспортування, доставки логістичного забезпечення. Цільові в свою чергу застосовуються для пошуку та точного ураження цілей, які стосуються збройного конфлікту та мають вагомим значенням для супротивника [2]. В контексті відповідальності за застосування БПЛА у збройних конфліктах актуальним є дослідження питання відповідальності за застосування БПЛА бойового типу.

Де розгортається збройний конфлікт – там діє міжнародне гуманітарне право, яке спрямовує свої механізми для забезпечення безпеки, захисту цивільних та тих, хто перестав брати участь у війні (*hors de combat*). Такі норми закріплені в Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 року,

Додаткових протоколах до Женевських конвенцій 1977 року, а також у низці універсальних договорів і звичаєвих норм МГП. Зазначені норми передбачають чіткі межі ведення збройної боротьби з обов'язком дотримуватися принципів гуманності, розрізнення та пропорційності, які мають дотримуватися безумовно незалежно від засобів і методів.

Разом з тим, зокрема у триваючому збройному конфлікті російської федерації проти України має місце повсемісне використання БПЛА, що при недотриманні засад МГП суперечить положенням статей 48 і 52 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12.08.1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08.06.1977 р., що забороняють пряме націлювання на осіб, які не є комбатантами [3].

Важливого значення набуває стаття 147 VI Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни [4], де перелічуються серйозні порушення, що мають визначення воєнні злочини, зокрема навмисне вбивство, нелюдське поводження, руйнування майна, що не є військовою ціллю та необхідністю. Ці положення також поширюються на використання БПЛА, якщо їхні дії спричиняють такі наслідки.

Відносно питання впровадження у національне законодавство відповідних норм щодо визначення поняття серйозних порушень норм МГП та притягнення до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні, доцільно зауважити, що термін «серйозні порушення норм МГП» у Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій наказом №164 від 23.03.2017 р. Міністерства оборони України [5], визначається як воєнні злочини, що можуть бути направлені проти людей, майна, встановленого порядку використання розпізнавальних знаків, емблем і сигналів, що міжнародно визнані.

Відповідними нормами, що встановлюють кримінальну відповідальність є ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду та ст. 438 Кримінального кодексу України. При цьому необхідно зауважити:

- ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [6] визначає воєнні злочини як: «а) грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції; б) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права; в) у разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року; г) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права».

- ст. 438 Кримінального кодексу України [7] визначає воєнні злочини як: «Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій», та «Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини».

Держави-учасниці збройних конфліктів несуть відповідальність за дії, що здійснюються за допомогою таких приладів. Основною проблемою постає дотримання принципу розрізнення, що є обов'язковим згідно з приписами МГП. Сторони конфлікту повинні розрізняти цивільних осіб і комбатантів, цивільні об'єкти від військових. Використання БПЛА оснащених новітніми засобами спостереження і наведення на ціль, викликає занепокоєння стосовно здатності ефективно ідентифікувати ці відмінності [8].

Це передбачає і засади щодо командної відповідальності, закріпленій у статті 28 Римського статуту [6], що прямо поширюється на військових командирів, які контролюють операції з використанням безпілотників. Аналогічні положення імплементовано і у національне законодавство України, а саме відповідні положення закріплені у статті 31¹ Кримінального кодексу

України «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників» [7].

Одночасно держава, до якої мають належність особи використовуючі БПЛА чи в інтересах якої такі засоби застосовуються, також несе відповідальність за використання подібного інструменту у збройному конфлікті. Тому будь-які неправомірні дії, що спричинили порушення міжнародного права, кваліфікуються як діяння з боку держави. Удари безпілотників на території іншої держави без її згоди можуть розглядатися як акт агресії та тягне за собою відповідальність згідно зі статтями 8 та 15 згідно Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії [9] про визначення агресії.

Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року [10] визначає, що навіть застосування сучасної зброї, включно з дистанційно керованими системами, має застосовуватися відповідно до обмежень. Якщо такі дії супроводжують геноцид, злочини проти людяності це підлягає відповідальності відповідно до міжнародного кримінального права.

Якщо дії з використанням БПЛА мають на меті знищення певних груп населення, або якщо вони проводяться невибірково і завдають непоправних страждань, це може бути кваліфіковано як злочин проти людяності та геноцид, що підлягає переслідуванню відповідно до міжнародного кримінального права.

Отже, міжнародно-правова база забезпечує багаторівневу систему відповідальності за правопорушення норм МГП, що є застосовними і відносно порушень при застосуванні таких сучасних засобів як БПЛА. Відповідна система норм включає всі міжнародні договори, які спрямовані на забезпечення безпеки під час збройних конфліктів, закріплюють обов'язок дотримання МГП та притягнення до відповідальності за воєнні злочини.

Застосування БПЛА не є поза законом, проте якщо застосування згаданого засобу збройної боротьби є передумовою вчинення серйозних (грубих) порушень МГП – воно має кваліфікуватися як воєнний злочин.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй : від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
2. Тимочко О. І. Класифікація безпілотних літальних апаратів. 2007. *Системи озброєння і військова техніка*. № 1(9). С. 61–67.
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : від 12.08.1949. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154#Text.
5. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 №164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Шевчук В. М. Інновації в криміналістичній техніці: сучасні можливості та проблеми застосування. 2020. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. № 43. С. 146–151.
9. Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії : від 11.06.2010. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004-10#Text.
10. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : від 09.12.1949. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_155#Text.